

НЕКРОЛОГ

ПАМ'ЯТІ ДОЦЕНТА С.І. ПЕНЯКА

IN MEMORY OF DOCENT STEPAN PENYAK

Олашин Микола Васильович

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри античності,
середньовіччя та історії України домодерної доби
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: olasyn2017@gmail.com

Mykola Olashyn

Candidate of History, Docent; Docent of the Department of Ancient, Middle
Ages and premodern History of Ukraine
SHEE «Uzhhorod National University»

Колектив Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» з глибоким сумом повідомляє про смерть кандидата історичних наук, доцента, археолога, музеєзнавця, пам'яткознавця, патріота Срібної Землі **Степана Івановича Пеняка**, яка настала 26 листопада 2021 р. на 95 році життя.

Степан Пеняк народився 29 вересня 1927 року в Ужгороді в багатодітній родині. У 1934 році став учнем початкової школи при Ужгородській учительській семінарії, яку очолював майбутній президент Карпатської України Августин Волошин (1874 – 1945). Потім навчався у «горожанці». Тут усвідомив себе українцем. У 1947 році закінчив Ужгородське педагогічне училище, у 1955 році – історичний факультет УжДУ, через десять років – аспірантуру Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України). У 1968 році захистив дисертацію і здобув науковий ступінь кандидата історичних наук.

Після закінчення педучилища був призначений на посаду вчителя Ставенської семирічної школи, що у Великоберезнянському районі. Згодом працював на аналогічних посадах в школах сіл Княгиня та Вишка. Молодому педагогу доводилось вирішувати чимало проблем: від потрапляння на роботу (інколи треба було йти 27 кілометрів пішки) до залучення дітей на навчання (окремі з них не мали навіть взуття), забезпечення їх письмовим приладдям та посібниками тощо. Степан Іванович згадує: «Із перших днів учительської роботи

відчував внутрішній обов'язок перед учнями. Совість змушувала мене повністю віддаватися дітям». Під час навчання на історичному факультеті він працював (за сумісництвом) вчителем малювання в Ужгородській СШ № 5 (1952 – 1955). Одержавши диплом про вищу освіту, він викладав історію та був директором Нересницької СШ робітничої молоді Тячівського району (1955 – 1956). До своїх педагогічних обов'язків завжди ставився сумлінно та відповідально.

Крім того, Степан Іванович 13 років (1967 – 1980) був (за сумісництвом) старшим викладачем кафедри загальної історії Ужгородського університету. Студентам викладав такі предмети, як «археологія», «історія середніх віків», «музеєзнавство». Колишні вихованці пам'ятають його як ерудованого фахівця, доброго методиста та щирою наставника. Він навчав не тільки основам наук, але й формував у студентів найкращі людські якості та активну громадянську позицію. Умів доступно пояснити найскладніші теми, нерідко виклад навчального матеріалу супроводжував наочними посібниками виготовленими власноруч, ніколи не підвищував голос. В аудиторії завжди панувала тепла, дружня атмосфера. Студентів притягувала вроджена інтелігентність наставника, його щирість і відкритість. Варто згадати, що небіжчик був співавтором навчального посібника «Історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців в Карпатську улоговину» (Ужгород, 1997).

Яскраву сторінку свого життєпису Степан Іванович заповнив працюючи в Закарпатському краєзнавчому музеї, розташованому в приміщенні старовинного замку. Тут протягом 17 років (1956 – 1973) він займав посади: наукового співробітника, завідувача відділу, заступника директора з наукової роботи, директора. Як

стверджують фахівці, саме в ті часи музей досяг найвищого свого піднесення. Доводилось виявляти, вивчати, класифікувати експонати, оновлювати експозиції, вирішувати чимало господарських питань. Крім того, в замку було зроблено реставрацію, проведено опалення, постійно зростало число експонатів. А ще замінено над входом п'ятикутну зірку на герб Ужгорода. Число відвідувачів музею та замку невпинно зростало (по неділям обслуговувалось до 40 організованих груп).

Степан Іванович брав безпосередню участь у виготовленні діорам «Слов'янська напівземлянка на Радванці VIII – IX ст.», «Старе село» (спільно з корифеєм закарпатської школи живопису Федором Манайлом), «Новобудови с. Керецьки» та ін. Він спричинився і до розбудови до сусідству музею народної архітектури та побуту (відкритий у червні 1970 року). А ще варто наголосити, що історію ЗКМ добре відображено ним у путівнику «Закарпатський краєзнавчий музей» (Ужгород, 1968; 1972).

Степан Пеняк – відомий вітчизняний вчений-археолог. Так, під час навчання в аспірантурі (1961 – 1964) він під керівництвом доктора історичних наук М.Ю. Смішка почав працювати над проблемою «Ранньослов'янське і давньоруське населення Верхнього Потисся VI – XIII ст.» Аспірант скрупульозно вивчав наукову літературу та музейні експонати, брав активну участь в археологічних розкопках, публікував результати досліджень. І у лютому 1969 року успішно захистив кандидатську дисертацію з вищезазначеної теми.

У січні 1973 року Степан Іванович обійняв посаду старшого наукового співробітника Ужгородської групи Інституту археології АН УРСР. Група була створена з метою швидкого і якісного вивчення в археологічному плані територій, що підпадали під забудову або прокладення Транскарпатської шосейної дороги, нафтопроводу та кількох гілок газопроводів. За тодішнім законом, будівельні організації фінансували охоронні розкопки. Тоді було виявлено і частково досліджено майже 300 пам'яток від палеоліту (Королево, Малий Раковець) до середньовіччя. Загалом, на археологічних розкопках вчений провів більше 20 польових сезонів, протягом яких було розкопано понад 14 тисяч квадратних метрів культурної площі, виявлено і частково досліджено кілька сотень археологічних пам'яток вищезазначеного періоду.

Наслідком багаторічних наукових досліджень став вихід у світ більше сотні високофахових публікацій, у тому числі й монографій (одноосібних та у співавторстві): «Закарпаття – земля слов'янська: З історії слов'янських племен Закарпаття VI – XIII ст.» (Ужгород, 1976), «Давні металурги Українських Карпат» (Ужгород, 1978), «Ранньослов'янське і давньоруське населення Верхнього Потисся VI – XIII ст.» (Київ, 1980), «Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів» (Київ, 1982), «Довідник з археології України: Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області» (Київ, 1984), «Археологія Прикарпаття, Волині і Закарпаття (ранньослов'янський період)» (Київ, 1990), «Археологія Закарпаття: історія дослідження» (Ужгород, 2013) та ін. Усім публікаціям вченого притаманні вагома джерельна база, вдала структура, логічний виклад матеріалу, аргументовані узагальнення та висновки. Вони стали помітним внеском у вітчизняну археологічну науку та продовжують зберігати свою актуальність. Тому сучасні дослідники їх ґрунтовно вивчають та роблять на них поклики.

З березня 1998 р. і по грудень 2020 р. Степан Пеняк трудився на посаді відповідального секретаря редколегії «Зводу пам'яток історії та культури Закарпатської області». Це видання має стати унікальною енциклопедією, що міститиме інформацію про чотири види пам'яток: археологічні, історичні, архітектурні та монументального мистецтва. У його підготовці взяло участь близько 70 авторів. Сам історик написав понад 130 статей, підготував понад 500 ілюстрацій, в тому числі 160 ситуаційних планів місцезнаходжень археологічних пам'яток. Зараз машинопис першого тому «Зводу...» перебуває у видавництві «Гражда». Дуже шкода, що науковець не дожив до її видання.

Степан Іванович був активним у громадській роботі. Майже усе своє свідоме життя присвятив збереженню пам'яток історії та культури Закарпатської області. А ще був членом Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» з моменту його відродження – 1990 року, входив до складу його Ради. Брав активну участь у патріотичних заходах, що організовувались «Просвітою», виступав на наукових конференціях, публікував статті з історії рідного краю у щорічних календарях «Просвіти» тощо. Він був яскравим прикладом для молодих.

Пам'ятаємо колегу і як коханого чоловіка та люблячого батька. З дружиною Оленою Петрівною (1926 – 2016), філологом за фахом, прожили 59 років. Спільно раділи успіхам, спільно переживали невдачі, спільно будували плани на майбутнє. Подружжя Пеняків виростило і виховало чудового сина Павла. Він ні разу не розчарував батьків. Успішно закінчив історичний факультет УжДУ та аспірантуру Інституту археології АН УРСР, захистив кандидатську дисертацію. Зараз Павло Степанович – старший науковий співробітник Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, доцент кафедри туризму Ужгородського національного університету. Плідно займається наукою. Активно долучився до роботи над «Зводом пам'яток історії та культури Закарпатської області». Син гідно продовжує справу батька.

Багаторічна (73 роки!) сумлінна праця Степана Пеняка була помічена і частково відзначена. Його, зокрема, було нагороджено орденом «За мужність» III ступеня (1999), а також медалями «За трудову доблесть» (1971) і «60 років визволення України від фашистських загарбників» (2004). А ще за особливі заслуги в справі охорони пам'яток у грудні 1991 року його обрано почесним членом Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Але найбільшою нагородою була шана і повага людей.

Свій вічний спочинок Степан Іванович Пеняк знайшов на старому цвинтарі села Минай Ужгородського району, де покоїться і прах його дружини. Ми, історики, музеєзнавці, пам'яткознавці, студенти, рідні, і просто знайомі, будемо пам'ятати цю непересічну людину, бо він на це заслужив.